

TISKOVÝ ZÁKON Č. 81/1966 SB. JAKO PŘEDĚL V KONSTRUKCI MEDIÁLNÍHO SYSTÉMU A JEHO KONTROLNÍCH MECHANISMŮ¹

Jakub Končelík

Přestože komunistická propaganda státní převrat z února roku 1948 vykládala jako „vítězství pracujícího lidu“ přinášející kvalitativně vyšší model společenské svobody a navzdory tomu, že Ústava na jaře 1948 zaručila svobodu projevu² a výslovně zakázala cenzuru,³ Komunistická strana Československa (KSČ) již od samého počátku připravovala svůj systém řízení a kontroly médií jako totalitní – a po převzetí moci na cestě k jeho realizaci zastavila několik set periodik,⁴ zbylým tiskovinám diktovala přiděl papíru,⁵ znárodnila vydavatelství a rozhlas⁶ (audiovizuální média definovala jako státní sarna Ústava)⁷ a zavedla přísné kontroly mediální produkce⁸ i personálního obsazení redakcí.⁹ Pravidla mediálního provozu již nadále neměly určovat právní normy, ale především dokumenty a rozhodnutí všeprostupujícího stranického řízení (realizovaného mj. též skrze dokumenty svazu novinářů a státní správy).¹⁰

Teoretická východiska marxisticko-leninské obecné teorie žurnalistiky se jako zásadní princip prosadila až později – zde platí, že na přelomu 40. a 50. let bylo v Československu povědomí o teoretických principech chabé. KSČ se při nastavování kontrolních mechanismů řídila praktickými, provozními požadavky – režimní teoretici žurnalistiky do rozpravy o společenské roli médií vstoupili až s odstupem. Základní principy se ale po celé období vlády KSČ neměnily a zejména stranickost médií zůstávala klíčovým prvkem – vymezení koncipovaná normalizačními teoretiky médií jsou v tomto směru platná i pro 50. léta: „Uplatňování principu stranickosti vyžaduje všude ideovou důslednost a jednoznačnost zaměření, bojovnost a zanícenost, neformálně a nedeklarativně, ale konkrétně a každodenně podporovat linii politiky strany a socialistického státu, pomáhat ji realizovat v praxi. Veškerá žurnalistika – jak centrální, tak místní – je proto podřízena stranickému vedení, odpovídá za svou činnost příslušnému stranickému orgánu národní fronty a orgánům socialistického státu.“¹¹

Období (po)revolučních legislativních opatření pro oblast médií uzavřel dílčí tiskový zákon¹² (a na něj navázané vyhlášky),¹³ který vyhlásil, že „posláním tisku je napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu“,“¹⁴ zakázal jakékoliv soukromé podnikání v tisku¹⁵ a zrušil zbytky dosud platné legislativy Rakouské (Uherské).¹⁶ Tento zákon dále stanovil, že jako novinář může pracovat pouze člen Svazu novinářů,¹⁷ a připravil tak pro KSČ další významný nástroj ovládnutí médií – jednak skrze personální politiku ve vedení listů umožňoval i jejich orientování žádoucím směrem a v druhé rovině dovoľoval vyvíjet na novináře existenční tlak, a podporoval tak pěstování autocenzurních návyků. Toto ustanovení platilo osm let – až do vydání novely zákona, která prohlásila Svaz novinářů za dobrovolnou organizaci.¹⁸ Za obsah periodika nesl odpovědnost šéfredaktor. Zakázat rozšiřování textu

mohl okresní národní výbor (jako orgán lidové správy).¹⁹ Zásadní postavení při řízení médií měla mít také Kulturní rada, která vznikla v září 1948²⁰ – její vliv však poměrně záhy začal oslabovat a její místo zaujaly orgány komunistické strany.

V prvních letech po převzetí moci byla běžná denní kontrola úkolem rozhlasového a tiskového odboru ÚV KSČ a tiskových referentů v krajském komunistickém aparátu. Tiskový odbor dával redakcím deníků a týdeníků nejen obecné politické směrnice, ale rovněž kontroloval, jak je plní – zda tedy „zajišťují politiku KSČ“. Podle toho redakce hodnotil a případně měnil jejich vedení.²¹ V denní cenzuře zavedl praxi, kdy šéfredaktory novin, časopisů, rozhlasu a státní tiskové kanceláře činil stranicky odpovědnými za ideově politický obsah tisku, za přísné dodržování stranické linie a směrnic. Podobný princip byl uplatňován i při řízení filmové, či knižní produkce.²² V případě nejistoty či pochybností byli šéfredaktori povinni vyžádat si stanovisko tiskového odboru ÚV a jím se řídit. Tento systém se ale neosvědčil, a tak se na počátku 50. let komunisté rozhodli využít sovětských zkušeností a ustavit cenzurní úřad²³ podle vzoru GLAVLITU.²⁴

Samostatná instituce pověřená kontrolou médií byla definitivně ustavena až v roce 1953 pod názvem Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD).²⁵ Vznikla usnesením vlády č. 17 ze dne 22. 4. 1953 (které nebylo publikováno) „jako samostatný neveřejný orgán státní správy, organizačně začleněný při vládě republiky“,“²⁶ která stanovila jeho statut založený na předběžné cenzuře. O půl roku později došlo „v souvislosti s tzv. reorganizací vládních prací ke změně organizačního začlenění HSTD k ministerstvu vnitra“²⁷ a od léta 1955 se HSTD zařadila mezi ostatní správy ministerstva i formálně – s oficiálním názvem „Ministerstvo vnitra – Hlavní správa tiskového dohledu“ (MV–HSTD).²⁸ Fungovala jako samostatný útvar s úzkými pracovními kontakty na Státní bezpečnost.²⁹ Úřad měl zaměstnávat 271 pracovníků, dohledem se jich mělo zabývat 141.³⁰ K lednu 1955 úřad zaměstnával 149 lidí,³¹ na konci svého působení v polovině 60. let HSTD vykonávala svoji činnost v centru, krajích a okresech se zhruba 400 pracovníky.³² Úřad sídlil v Praze a v Bratislavě a jeho vedoucím (později náčelníkem³³), který přímo podléhal náměstkovi ministra vnitra, byl jmenován František Kohout. Toho od roku 1962 ve funkci nahradil jeho dosavadní první zástupce Eduard Kovářík.

Reorganizace HTSD k ministerstvu vnitra přinesla nový statut³⁴ – podle kterého měl úřad: „a) zajišťovat, aby nebyly jakýmkoli způsobem a prostředkem zveřejňovány a šířeny údaje a skutečnosti, jež obsahují státní, hospodářské a služební tajemství ve smyslu zákonných ustanovení, nebo které obsahují skutečnosti, jež podle vládního usnesení ze dne 15. července 1952, vládního usnesení ze dne 4. března 1953 a podle dalších předpisů nesmí být v obecném zájmu zveřejňovány; b) zvyšovat ochranu státního tajemství a odpovědnost za jeho zachování a tím přispívat k obranyschopnosti a bezpečnosti naší republiky a její socialistické výstavby.“³⁵ Oficiálně měla tedy HSTD při kontrole médií³⁶ dva úkoly: ochranu státního tajemství a ochranu obecného zájmu.³⁷ O svých zásazích do mediálních obsahů (či proti nim) informovala vybrané funkcionáře v denních zprávách.³⁸ Jejich původní každodenní pravidelnost přestala být dodržována až v druhé polovině 60. let.

Zřízení cenzurní instituce představovalo výrazný předěl v systému řízení a kontroly médií. Zatímco do roku 1953 realizovaly dohled nad médii zejména instituce komunistické strany (za pomoci politické autocenzury redakcí a podpory vládních nařízení o ochraně státního tajemství), zřízením specializovaného úřadu byl dohled delegován do působnosti státní správy. Nový cenzurní úřad měl tak od svého vzniku zvláštní postavení. „Jako

státní instituce byl součástí ministerstva vnitra a jemu také organizačně a administrativně podléhal. Zároveň však jako politická instituce tvořil „přidružené pracoviště“ komunistické strany.³⁹ Vznikem institucionalizované cenzury tedy nezanikla ani cenzorská role tiskového odboru ÚV KSČ, pouze se pozměnila. Odbor nadále zajišťoval „stranické řízení“ cenzurního úřadu.⁴⁰ Významný vliv na média si udržel také ideologický tajemník sekretariátu ÚV KSČ (SÚV KSČ).

Domácí hospodářské obtíže (zosobněné měnovou reformou) vyústily v polovině 50. let v jisté zpochybnění ideologického zakotvení vlády KSČ a odstartovaly diskuze o nápravě provozované především v kultuře a společenských vědách. Tomuto společenskému posunu napomáhaly podněty, přicházející na počátku 60. let ze Sovětského svazu (destalinizace). Navíc režimní propagandu zčásti neutralizovala větší možnost cestovat, a to i na západ. Všechny zmíněné podněty spolupůsobily u zrodu reformního hnutí v československé společnosti.⁴¹

Pro mediální systém je charakteristické, že proreformně orientované názory (včetně ekonomické i politické problematiky) zveřejňovaly především kulturní časopisy – ty totiž v totalitním prostředí preventivního dohledu podléhaly mírnějšímu režimu, a tak přirozeným vývojem zastoupily roli „opozičních“ tiskovin. A zpětně tak působily na cenzuru. Snahy o reflexi uplynulých let se totiž dotkly i institucionálního dohledu nad médii, který byl stále častěji konfrontován se změnou politického hodnocení některých problémů. I od cenzorů se očekávalo, že budou revidovat některá svá rozhodnutí. Stávající úřad toho však nebyl schopen – naopak, přestával být v ovzduší celkového uvolňování funkční. Novináři se totiž se systémem sžili a zásadní pravomoc cenzurní instituce obrátili proti ní samé – za vytištěné byl zodpovědný cenzor: „[Novináři] veškeré břemeno odpovědnosti hodili na tiskový dohled a vůbec se nezajímali, jestli to, co uveřejňují, je v souladu se společenskými zájmy. Pak se bránili tím, že to tiskový dohled nepozastavil.“⁴²

Samotný princip předběžné kontroly byl navíc všeobecně vnímaný jako tvůrčí činnost novinářů a umělců nepřátelský.⁴³ Petrifikace pravidel dohledu nad médii ve stavu z poloviny 50. let měla svou příčinu především ve skutečnosti, že vedení KSČ nemělo jasnou odpověď „na otázku po dalším směřování společnosti a kultury.“⁴⁴ V tomto prostředí a s vědomím chystaných změn HSTD ztrácela sebevědomí a procházela útlumem – zásahů ubylo z necelých 3500 v roce 1964 na necelých 1500 v roce 1967.⁴⁵

Tiskový dohled navíc neměl pevné místo v československém právním řádu. V dubnu 1966 byl v platnosti výše zmíněný novelizovaný kusý tiskový zákon,⁴⁶ který formuloval především povolovací systém vydávání tisku, dále obsahoval krátká ustanovení o poslání a řízení tisku, o zodpovědnosti za obsah časopisu, ustanovení o Svazu čs. novinářů a dva paragrafy, jimiž byly všeobecnou formou zrušeny všechny předcházející tiskové přepisy. Roli médií dále vymezovala nepublikovaná vládní usnesení o Hlavní správě tiskového dohledu a několik (částečně již zmíněných) ministerských vyhlášek o rozšiřování domácího a zahraničního tisku a o povinných výtiscích.⁴⁷ Připomenutí zaslouží i v první polovině 60. let provedené úpravy právních předpisů v oblasti audiovizuálních médií a ČTK.⁴⁸ A konečně – zásadní význam měla i ústava z roku 1960, která opět prohlásila svobodu slova za „zaručenou“.⁴⁹

Tento nepřehledný legislativní rámec vnímalo vedení KSČ jako neuspokojivý: „Současný stav [duben 1966] našeho tiskového zákonodárství vykazuje značné mezery. [...] Větší část tiskové právní úpravy obsahuje ne právě nejvhodnější nižší norma – [několi-

krát novelizovaná] ministerská vyhláška o tiskových předpisech.“⁵⁰ Nespokojenost budil i provozní rámec kontroly mediálních obsahů.⁵¹ To vše se promítlo do diskuzí o mediální politice při přípravě materiálů pro XIII. sjezd KSČ⁵² a do (na přípravu sjezdu vázaného) rozhodnutí sestavit nový tiskový zákon. Jeho zásady začaly ministerstvo školství a kultury (MŠK) a Svaz československých novinářů (SČSN) zpracovávat již v roce 1964.⁵³ V jeho rámci se komunisté odhodlali též k reorganizaci v podstatě nezákonného cenzurního systému.⁵⁴ Záměr vypracovat nový tiskový zákon a zřídit novou cenzurní instituci schválilo PÚV KSČ 19. dubna 1966 a pověřilo koordinací úkolu výbory Národního shromáždění (NS), SČSN a ministerstvo vnitra.⁵⁵ V případě cenzurní instituce předsednictvo redefinovalo její legislativní i organizační začlenění, úkoly i zásady činnosti⁵⁶ a rozhodlo HSTD v rámci nového tiskového zákona „zrušit“ a konstituovat (ji v) nový úřad. Nezbytnost zákonné úpravy tiskového dohledu vyplývala zejména z již zmíněného problematického právního postavení HSTD (její faktické nelegálnosti)⁵⁷ – kontrolu médií bylo možné ve formě zákona vztáhnout k ústavě.⁵⁸ Ideová podstata uplatňování cenzury ale zůstávala v pojetí předsednictva ÚV KSČ neměnná: „Socialistická společnost nepotřebuje s ohledem na intenzivní ideologický boj mezi dvěma světy skrývat nutnost dohledu jako nástroj ochrany zájmů socialistického společenství. Existence dohledu je dána jeho objektivní nezbytností podmíněnou ideologickou diverzí imperialismu proti socialistickým zemím a nutností aktivní obrany zásad socialismu proti všem projevům antisocialistické buržoasní ideologie. [...] Sleduje důsledné uplatnění společenského poslání prostředků masového ideového působení a další zvýšení jeho účinnosti při realizaci politiky komunistické strany.“⁵⁹

Nový zákon neměl být ve střetu se zákony o Československé televizi a Československém rozhlasu („jejichž náplní je [...] vymezení právního postavení těchto institucí [zatímco] tiskový zákon [je] norma závazná pro všechna [médi]a“⁶⁰) a měl mít jiný význam než zákon vydavatelský.⁶¹ Důvodová zpráva zákona:

a1) definovala úkoly tiskového dohledu: „Kontrola tisku má zajistit ochranu zájmů společnosti a sloužit k tomu, aby nedocházelo ke zneužití ústavní svobody tisku [...]; a k tomu, aby nebyly publikovány materiály, jejichž obsah, zaměření a kvalita neodpovídají požadavkům kladeným na socialisticky zaměřený tisk, rozhlas a televizi (zvláště pak takové materiály, které by byly v rozporu s politickou a ideovou linií strany a státu).“⁶²

a2) Navrhla ponechat preventivní formu tiskového dohledu, ale legalizovanou⁶³ a

a3) rozvedla problematiku organizačního začlenění tiskového dohledu ve státní správě – s tím, že konstatovala nevhodnost začlenění k ministerstvu školství a kultury (MŠK), či generální prokuratuře a diskutovala přičlenění k ministerstvu vnitra.⁶⁴

b1) Upřesňovala vzájemný vztah státní správy a KSČ při řízení a kontrole médií: „Postavení strany v řízení tisku vyplývá z ústavní zásady vedoucí úlohy strany ve společnosti, založené na jejím poslání politické síly, která určuje základní cíle rozvoje společnosti včetně ideologické oblasti, v níž významným způsobem působí periodický tisk“ – v této rovině definovala odpovědnost šéfredaktora⁶⁵ a tiskového dohledu⁶⁶ za uplatňování těchto principů,

b2) vyslovila se k úpravám regulace vzniku periodického tisku⁶⁷ s tím, že považuje registraci tisku za politické rozhodnutí⁶⁸ a konečně

b3) ujistila o neměnnosti ekonomických regulačních nástrojů – především přidělování papíru.⁶⁹

O měsíc později deklaroval XIII. sjezd KSČ posun v mediální politice v oficiálních dokumentech. Pozoruhodný byl otevřený přesun zodpovědnosti: „Vedoucí pracovníci v ideových nástrojích masového působení řídí své úseky samostatně v rámci stranické linie strany; plnou odpovědnost za činnost svých tiskových orgánů mají jejich vydavatelé.“⁷⁰ Vypracování a schválení nového tiskového zákona mělo být na základě sjezdových dokumentů vykládáno jako krok k „prohloubení demokratické funkce tisku a ostatních hromadných informačních prostředků a k výraznému zvýšení jejich politické i morální odpovědnosti za důsledné prosazování idejí socialismu.“⁷¹

Jinak ale platí, že závěry sjezdu vyložilo předsednictvo jako pouhou dílčí úpravu stávající mediální politiky – s tím, že i nadále o ideové koncepci a záležitostech médií s celostátní působností rozhoduje samo⁷² a že regionální média mají mít ve své kompetenci nižší stranické orgány.⁷³ Stranické řízení médií skrze státní instituce mělo nadále realizovat ideologické oddělení sekretariátu KSČ,⁷⁴ zato úloha cenzurní instituce měla být omezena⁷⁵ a její rozhodnutí revidovatelná po dovolání k ideologickému oddělení.⁷⁶

Předsednictvo tak ujasnilo mantinely revize dosavadního systému řízení tisku a rámec plánované rekonstrukce orgánů tiskového dohledu. Mediální agendu měla nadále stanovovat KSČ (její kolektivní orgán) a v těchto otázkách tedy nemělo být místo pro vnitrostranickou demokracii – strana a její orgány mohly jakoukoliv diskuzi ukončit přijetím linie závazné pro všechny komunisty.⁷⁷

Po vyjasnění ideového rámce začaly práce na paragrafovaném znění zákona – a je třeba zdůraznit, že se návrhu tiskového zákona dostalo mimořádné pozornosti. Jak již bylo zmíněno, na formulaci zásad zákona se podílela spolu s „politickoodbornou skupinou“ ideologického oddělení ÚV KSČ též komise Svazu československých novinářů (zejména členové jeho předsednictva), návrh zákona byl předběžně projednán na stranickém aktivu novinářů-komunistů, v právní komisi ÚV KSČ, v Ústředí knižní kultury, ve stranické skupině ústavněprávního výboru Národního shromáždění, atd. Z rozsáhlých diskuzí mimo běžnou proceduru vznikl dokonce návrh zákonné osnovy, který zcela vylučoval preventivní cenzuru. A to se zdůvodněním, že její existence je dokladem „jestvovania nepevného, nestabilného režimu.“⁷⁸

Návrh nového tiskového zákona dopracovaly a předložily Výbor ústavněprávní (VÚP) a Výbor kulturní (VK) Národního shromáždění (NS) a jeho zásady byly projednány 19. července 1966. Ve výborech diskutovali poslanci především postavení médií obecně (nejen tisku)⁷⁹ a v této souvislosti se vyslovili pro zachování dohledu nad nimi,⁸⁰ bude-li legalizován⁸¹ a přejmenován.⁸² To přirozeně otevíralo i diskuzi o vymezení pojmu „odpovědnost vydavatele a šéfredaktora“ – „jestliže šéfredaktor nebo vydavatel nebudou respektovat upozornění ÚPS, ponese plnou politickou i právní odpovědnost za případné porušení společenských zájmů.“⁸³ Odpovědnost vydavatele byla formulována jako „politická“⁸⁴ a odpovědnost šéfredaktora jako „trestní“.⁸⁵

A konečně, když poslanci zdůvodňovali hybridní formu cenzury,⁸⁶ setrvali na klíčové tezi argumentační logiky marxisticko-leninské teorie žurnalistiky vtělené i do Ústavy, že „materiální záruky svobody projevu, slova a tisku i plnění společenského poslání tisku a ostatních sdělovacích prostředků jsou dány tím, že vydavatelství, tiskárny, rozhlas, televize, film i další prostředky jsou ve společenském vlastnictví.“⁸⁷

25. října 1966 – pouhé 3 měsíce po projednání jeho zásad – byl zákon předložen plénu NS.

V parlamentní rozpravě⁸⁸ přednesl úvodní slovo poslanec Jan Němec a mj.:

a) představil zákon jako plošnou normu, která pod pojmem „periodický tisk a ostatní hromadné informační prostředky“ rozumí vyjma tisku „zpravodajské i ostatní publicistické části rozhlasového a televizního vysílání a zpravodajský film, jakož i zvukové a obrazové záznamy a agenturní zpravodajství“ a b) zdůraznil její nezbytnost s tím, že dosavadní právní úprava již „naprosto nevyhovuje, [protože mj.] není v souladu s Ústavou“⁸⁹ a dále c) shrnul cíle navrhované právní úpravy⁹⁰ a připomněl, že zákon nepostihuje neperiodický tisk, který má být řešen samostatným vydavatelským a nakladatelským zákonem. Na závěr svého úvodního slova, které (protože šlo o návrh zákona, který vypracovalo Národní shromáždění) nahradilo obvyklou zpravodajskou zprávu, se Němec věnoval výkladu jednotlivých částí zákona.

Část první uchopil především vzhledem k ústavnosti,⁹¹ část druhou vymezil zejména ve vztahu k novému registračnímu systému⁹² a část třetí pohledem odpovědnosti vydavatele a šéfredaktora.⁹³

Další části charakterizoval stručněji se zvýrazněním práva na informace⁹⁴ i ochrany „proti zneužívání svobody projevu slova a tisku“,“⁹⁵ kdy zdůraznil, že tisková oprava „vychází na rozdíl od [...] buržoazních oprav nikoliv ze zásady formální pravdy, ale naopak ze zásady materiální pravdy, a vylučuje tak jakýkoli formalismus,“ a konečně připomněl i obnovenou možnost vydavatelů organizovat distribuci tiskovin.⁹⁶

V další rozpravě vystoupil mj. poslanec Josef Zedník, který zdůraznil nově ustavenou povinnost podniků informovat média⁹⁷ a připomněl zaostalost československého polygrafického průmyslu.⁹⁸

Celkově klidná parlamentní rozprava odpovídala zaběhaným zvyklostem, kdy parlament v socialistickém Československu plnil v podstatě formální úlohu schvalovatele orgány KSČ pečlivě dopředu prodiskutované a odsouhlasené normy – také nový tiskový zákon byl přijat jednomyslně. Všichni přítomní poslanci hlasovali pro.

Reakce na tiskový zákon; Ústřední publikační správa

Nový tiskový zákon představoval zásadní přelom především v rovině legalizace zaužívaných postupů při řízení a kontrole médií – režim jím poprvé od roku 1948 přiznal, že provozuje cenzurní úřad. Ale od rozpačité minulosti měly institucionalizovaný dohled odpoutat především formální úpravy, zejména přejmenování z Hlavní správy tiskového dohledu na Ústřední publikační správu (ÚPS). Předsedou ÚPS byl jmenován Eduard Kovářík, jeho náměstkem zůstal dosavadní zástupce Jan Kovář. Předsedou Slovenské publikační správy⁹⁹ byl jmenován také stávající Štefan Minárik.¹⁰⁰ Taktéž struktura úřadu zůstala v zásadě zachována. Statut ÚPS byl vydán 8. února 1967 vládním nařízením č. 119 jako prováděcí norma k tiskovému zákonu.¹⁰¹

V systému práce cenzurní instituce došlo k několika významným změnám, jejichž podobu determinovala především již opakovaně zdůrazněná skutečnost, že z neveřejné organizace existující pouze na základě vládní vyhlášky, jejíž práce byla dosud tajná, se stala příznámým, veřejným úřadem, jehož rozhodnutí mohla být napadena a řešena soudní cestou. Pravomoci a faktické postavení ÚPS ovšem zákon svojí formulací vymezoval v důsledku velmi volně: Vzhledem k plné zodpovědnosti vydavatele a šéfredaktora za mediální obsah vycházel zákon „při úpravě postavení Ústřední publikační správy z koncepce, že jde

o pomocný článek, který svou činností napomáhá zajišťování ochrany zájmů socialistické společnosti. Vedle bezprostřední ochrany státního, hospodářského a služebního tajemství, [která byla ÚPS oprávněna pozastavit rovnou], bylo úkolem Ústřední publikační správy také sledovat, aby obsahem informací nebyly ani v jiných směrech porušovány zájmy společnosti.¹⁰² „V § 5 [jejího] statutu se výslovně praví, že „Ústřední publikační správa sleduje, aby v prostředcích hromadného působení nebyly zveřejňovány informace, jejichž obsah je v rozporu s jinými zájmy společnosti.“ Ty pak jsou definovány kromě jiného jako takové, „jejichž obsah je zaměřen proti politické a ideové linii státu“ či takové „jejichž obsahem by byly prokazatelně poškozeny celospolečenské zájmy zabezpečované ústředními státními a společenskými orgány“ (odst. 1 a 2). Aby pak nebylo pochyb o předběžné cenzuře, stanoví se v § 6 odst. 1 povinnost šéfredaktorů předkládat tomuto úřadu materiály, které mají být zveřejněny, „včas“!¹⁰³ „Půjde-li o informace, které jsou v jiném směru v rozporu se zájmy společnosti, [měla] Ústřední publikační správa na závadnou informaci pouze upozorňovat šéfredaktora a vydavatele, popřípadě při podezření z trestného činu i prokurátora. Rozhodnutí o pozastavení přezkoumá na návrh vydavatele [...] soud.“¹⁰⁴

Pro případ, kdy dohled v nějakém směru selhal, byly připraveny náhradní represivní nástroje – jednak si KSČ stanovila vnitřní proceduru, která měla při nepřijetí cenzurního „upozornění“ principiálně zpětný účinek.¹⁰⁵ Generální prokuratura vydala 27. dubna 1967 metodický pokyn nazvaný „Dozor prokuratury nad uplatňováním zákona č. 81/1966 Sb.“,¹⁰⁶ podle kterého „měla prokuratura přezkoumávat [...] „výměr o pozastavení“ informace, který vydala ÚPS. [...] Tiskový odbor Generální prokuratury sám vyhodnocoval periodický tisk a v případě potřeby vybídl příslušnou složku prokuratury, aby se zabývala některými zprávami.“¹⁰⁷

Režimní interpretace nového tiskového zákona určovala, že média budou „aktivně a s plnou politickou odpovědností prosazovat stranickou a státní politiku a účinně přispívat k její realizaci, jednoznačně vystupovat proti nesprávným názorům i praxi, signalizovat existující nebo vznikající nedostatky a při respektování reálné souvislosti procesů a problémů společenského vývoje bojovat proti schematickému a vulgárnímu zjednodušování otázek na jedné straně a proti liberalistickým, nesocialistickým iluzím na druhé straně.“¹⁰⁸ Neměnnou zůstávala klíčová představa o roli médií: „Strana považuje tisk, rozhlas a televizi za významný nástroj prosazování a realizace její politiky a novináře za přední stranický aktiv.“¹⁰⁹ V zásadě konzistentní zůstával i požadavek, aby média „rozvíjela pozitivní působení.“¹¹⁰ Svoboda projevu, slova, tisku měla být vázána na „upevnění a rozvoj socialistické společnosti.“¹¹¹ Státní organizace byly zavázány poskytovat tisku potřebné informace, a to hned dvojího druhu – jedny k uveřejnění¹¹² a jedny, které nesmí být zveřejněny.¹¹³

Výklad zákona ze strany novinářů jednoznačně a nedvojsmyslně připomínal změnnou roli kontroly médií a volal po aktivním uplatňování zákonných možností ze strany novinářů. Na Svazu novinářů převládalo přesvědčení, že dohled nad médii je třeba dále omezovat.¹¹⁴ Zákonu věnoval výraznou pozornost i svazový časopis Novinář – opakovaně se k jeho znění (zejména v ročníku 1967) vracel, vykládal jej a poskytoval tak novinářům odborný servis, jehož nejkompaktnějším výrazem bylo zřejmě specializované vydání Sešitů novináře nazvané Komentář k tiskovému zákonu.¹¹⁵

Intelektuálové vesměs viděli nový tiskový zákon jako v zásadě pozitivní průlom: „Svým složitým rejstříkem zákazů a postihů – šedou zónou různocítení a osobních benevolencí – přinesl skutečný výdobytek: legalizaci cenzury. Monopol aparátu a dohládačů

je samozřejmě narušen, avšak již existující veřejné mínění nelze dál nerespektovat, čímž základní technika sovětizovaného výkonu moci – limitace informací – zdefenzivní. Filtr se stává opět prostupnějším, veřejné mínění schopné tlaku.“¹¹⁶ V nejobecnější rovině převládlo uspokojení, že se zákonem se cenzura stala civilní institucí, která sice měla právo zakázat zveřejnění státních tajemství, ale zároveň musela s vydavateli vyjednávat ohledně záležitostí týkajících se veřejného zájmu. Historik a publicista Dušan Tomášek podstatu zákona shrnul zcela lapidárně: „HSTD odešla do civilu.“¹¹⁷

V praxi ale umožnil „správný“ výklad nového tiskového zákona ÚPS postihnout takřka jakoukoli informaci; dle uvážení cenzora. Což například u Čs. televize při nesouhlasu hlavního redaktora programu s upozorněním ÚPS znamenalo, že „postoupilo jednání na úroveň náměstka ústředního ředitele a vedoucího příslušného odboru ÚPS, v další fázi pak ústředního ředitele ČST a předsedy ÚPS; finále sporu se po předložení obou stanovisek odehrávalo na půdě ideologického oddělení ÚV KSČ.“¹¹⁸ Ani v případě tisku nebyvala rozhodnutí cenzury rozporována, jak upozorňoval např. Pavel Kohout: „Role, kterou bez ohledu na tiskový zákon hraje dosud cenzura v naší společnosti, je naprosto ostudná. [...] Já mohu podat protest pouze redakci. Jestliže se redakce za mne postaví, postoupí společný protest vydavateli. Jestliže i vydavatel shledá, že může nést spolu s autorem a redakcí odpovědnost, musí cenzurní úřad pustit článek do styku, nechce-li se vystavit nebezpečí, že bude žalován. [...] Praxe je taková, že cenzura své razítko nedá stejně, protože ví, že žalována nebude. Neboť v této fázi se tiskový zákon setkává se stranickým usnesením, podle něhož vydavatelé komunisté musí konzultovat případ s příslušným oddělením ÚV KSČ.“¹¹⁹ Tato slova pronesl na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů,¹²⁰ který sehrál mezi mnoha dalšími projevy nespokojenosti umělců, novinářů a obecně intelektuálů s režimní kontrolou jejich práce rozhodující úlohu a který zřetelně předznamenal společenské ořesy budoucích měsíců. Na sjezdu zazněly ostře kritické projevy dokládající názorový rozchod spisovatelů s politikou vedení strany a v tomto kontextu samozřejmě zazněl i požadavek svobody ať už v notoricky známých projevech Milana Kundery¹²¹, či Ludvíka Vaculíka¹²², nebo například v textu, který na sjezd poslal Ladislav Novomeský¹²³ – což bylo přirozeným výrazem skutečnosti, že totožná situace panovala i na Slovensku.¹²⁴

Společenské změny přímo iniciované novým tiskovým zákonem lze ale označit za minimální. Věcně, provozně nereformovaný, direktivní systém řízení médií i nadále vedl k množství problematických zásahů do práce novinářů. Příkladem může být rozhodnutí PÚV KSČ podstatně omezit okresní a závodní tisk z prosince 1966, kritizované novináři již od jara 1967¹²⁵ a na jaře 1968 odmítnuté i vedením KSČ.¹²⁶

V červenci 1967 potvrdilo PÚV KSČ svůj rigidní přístup k informování veřejnosti o nejdůležitějších rozhodnutích vedoucích činitelů Československa, když formulovalo zásady ponechávající klíčové rozhodovací pravomoci v komunikaci s novináři aparátu ÚV KSČ.¹²⁷ O půl roku později vedlo uplatnění těchto zásad při informování o prosincových a lednových událostech na ÚV a o změnách ve vedení a politickém kurzu KSČ ke kritice mediální politiky a bylo jedním z rozhodujících impulzů vedoucích ke snahám o otevřenější informační praxi KSČ (a finálně k požadavkům na zrušení cenzury).¹²⁸

Vedením KSČ potvrzovaný kurz důsledné kontroly neznamenal ovšem výraznou politickou podporu ÚPS. Ta v průběhu dvou let své existence nedosáhla stabilního postavení HSTD a alespoň tiché tolerance (a vůbec ne respektu, či strachu) novinářů.

Novináři se postupem času emancipovali. „Šéfredaktor má přece projevit určité pevné stanovisko. Je-li přesvědčen o správnosti materiálu, musí i s určitým rizikem nedbat upozornění ÚPS a materiál uveřejnit.“¹²⁹ KSČ tento výklad nepopírala. „Činnost ÚPS v oblasti jiných společenských zájmů je orientována tak, aby nebyla v rozporu se zásadou proklamovanou v usnesení stranického orgánu, zásadou uplatnění plné odpovědnosti šéfredaktora (popřípadě předsedy redakční rady) za to, co se publikuje či nepublikuje.“¹³⁰ Postavení tiskového dohledu v tehdejší společnosti vystihl Milan Šimečka, když poukázal na despekt autorů k práci cenzorů,¹³¹ ale zároveň připomněl, že v redakcích se o svobodě tisku nemluvalo – cenzura v jeho výkladu neměla chránit veřejnost před kritikou socialistického zřízení („tu by se nikdo neodvážil zadat do tisku“¹³²), měla udržet „oficiální šed“ ve všech informačních prostředcích. [...] Nebyla to cenzura proti zaměření tisku, ale proti jeho úrovni.“¹³³

Nová generace reformních politiků v KSČ tušila v novinářích zdatného spojence a jistá liberalizace stávající tvrdé kontroly médií se postupem času stala pevnou a vítanou součástí jejich politiky. Koneckonců se toto politické téma samo nabízelo; rozvolnění sevření, ve kterém média pracovala, s sebou neslo zřetelný potenciál politického tlaku na starší funkcionáře a jejich výhledového střídání ve funkcích. A nový tiskový zákon z roku 1966 se – možná poněkud překvapivě – stal jedním z hlavních impulzů vedoucích k postupnému uvolňování novinářské práce, jedním z hlavních impulzů, které otevřely cestu k zásadní změně role médií ve společnosti. Ukončil období institucionálního zaštitění řízení a kontroly médií a otevřel cestu k tomu, aby se určujícím prvkem snah o řízení médií stal legislativní proces (ovšem uváděný v život sekretariátem ÚV KSČ), zatímco cenzurní instituce postupně ztrácela vliv – až na jaře roku 1968 zcela zanikla.¹³⁴ Jako zásadní prvek řízení médií se tedy v průběhu reformních snah konce 60. let obrodila silná víra v legálnost systému – kdy postavení médií zaručuje komplexní zákon č. 81/1966, zákon postavený na natolik pevném základě, že s řadou novelizací vydrží v platnosti více než 40 let.¹³⁵

Poznámky

¹ Tato studie je součástí širšího výzkumného záměru Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy MSM0021620841 (dílčí projekt Postavení médií v české společnosti a EU).

² Srov. ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky. Článek III Základních článků ústavy v bodě (2) zaručil „svobodu osobnosti a jejího projevu“. Podrobná ustanovení ústavy v Kapitole první v oddíle Práva a povinnosti občanů v § 18 nazvaném Svoboda projevu a ochrana kulturního statku říká: „(1) Svoboda projevu se zaručuje. (2) Každý může v mezích zákona projevovat své mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jakýmkoli jiným způsobem. Výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu.“ A dále v § 6 zaručila „tajemství listovní a tajemství dopravovaných zpráv“, v § 19 svobodu tvůrčí činnosti duševní, vědeckého bádání a hlášení jeho výsledků a v § 20 „(1) Každý má právo uvádět své názory a výsledky své tvůrčí duševní činnosti v obecnou známost a je jakýmkoli způsobem rozšiřovat a předvádět.“

³ Tamtéž, § 21 říká: „(1) Svoboda tisku se zaručuje. Není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře.“

⁴ Moravec uvádí, že bylo zastaveno 350 titulů. Srov. MORAVEC, Václav: Dějiny mediálního práva v datech. In (kol.): Dějiny českých médií v datech. Karolinum, Praha 2003, s. 384. Srov. též BEDNAŘÍK, Petr – CEBE, Jan: Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie. 2008, roč. 53, č. 1–4, s. 53.

⁵ Srov. vyhlášku č. 696/1948 Ú. l., o hospodaření papírem při vydávání časopisů, ze dne 19. 4. 1948.

⁶ Srov. zákon č. 123/1948 Sb., o znárodnění polygrafických podniků, ze dne 5. 5. 1948 a zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu, ze dne 28. 4. 1948.

- 7 Ústava z roku 1948, § 22: „(1) Právo k výrobě, šíření, veřejnému promítání, jakož i k dovozu a vývozu filmu je vyhrazeno státu. (2) Provozovat rozhlas a televizi je výhradním právem státu.“
- 8 Mj. též zákonem č. 272/1949 Sb., o řízení výroby a distribuce v oboru působnosti ministra informací a osvěty, ze dne 19. 12. 1949.
- 9 Podrobněji ke konstituování poúnorového mediálního systému srov. např. KONČELÍK, Jakub: Média a Pražské jaro; Kontrola a řízení tisku v souvislostech československé krize konce 60. let. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií. 2008. Školitelka disertační práce Barbara Köpplová, s. 28an.
- 10 Srov. např. ROHLÍKOVÁ, Slavěna: Strana, stát a masmédia. In (kol.): Manipulátoři. O technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce. Praha, Karolinum 1992, strany 52an.
- 11 HUDEC, Vladimír: Úvod do teorie žurnalistiky. Praha, Novinář 1982, s. 136.
- 12 Zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ze dne 20. 12. 1950. Již předtím stanovila vyhláška ministerstva informací č. 1144/1948 Ú. l. povolení za základní podmínku pro vydávání tisku.
- 13 Mj. vyhláška č. 39/1951 Ú. l. ze dne 30. 12. 1950, kterou se vydávají tiskové předpisy, a nařízení ministra informací a osvěty č. 21/1951 Sb. ze dne 13. 3. 1951, kterým se vydává organizační statut Svazu československých novinářů (SČSN).
- 14 Srov. zákon č. 184/1950 Sb., § 1 Vydávání časopisů, odd. (1) zákona.
- 15 Srov. tamtéž § 1 Vydávání časopisů, odd. (2) zákona: „Vydávání tisku [...] nemůže být předmětem soukromého podnikání.“
- 16 Zejména zákon č. 6/1863 ř. z., o tisku, a zák. čl. XIV/1914, o tisku.
- 17 Srov. zákon č. 184/1950 Sb., § 8. Svaz československých novinářů, odd. (1) zákona: „Zajišťovat řádné plnění povinností novinářů podle § 1 se ukládá Svazu československých novinářů, který sdružuje všechny novináře z povolání. Jako novinář z povolání může být činný pouze ten, kdo byl přijat za člena Svazu československých novinářů.“
- 18 Novela zákona č. 44/1958 Sb. ze dne 3. července 1958 změnila ustanovení § 8 zákona č. 184/1950 Sb. následovně: „Zajišťovat posílání tisku podle § 1 odst. 1 náleží též Svazu československých novinářů, který se prohlašuje za dobrovolnou organizaci podle zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.“ Novela též zrušila výše zmíněné nařízení č. 21/1951 Sb., kterým se vydal statut SČSN.
- 19 Srov. vyhlášku ministerstva informací a osvěty č. 39/1951 Ú. l. I, kterou se vydávají tiskové předpisy, ze dne 30. 12. 1950: „§ 10. Za obsah časopisu odpovídá jeho šéfredaktor nebo osoba pověřená vedením redakce. [...] § 12. Okresní národní výbor může zakázat rozšiřování tiskovin, jejichž obsah není v souladu s obecným zájmem.“ Vyhláška v § 5 definovala náležitosti „žádosti o oprávnění k vydávání časopisů (§ 3 zákona č. 184/1950 Sb.)“.
- 20 Měla projednávat „všechny ideologické a kulturní otázky, legislativní zásahy v oboru školství, tisku, filmu, rozhlasu i tělovýchovy a rozhodova[t] o obsazování významných pozic na ministerstvu školství a informací“. Srov. HOLOMEK, Ondřej: Rozhlasový odbor ministerstva informací v letech 1945–1953. UK FSV: diplomová práce, konzultant Jakub Končelík, Praha 2007, s. 84.
- 21 KAPLAN, Karel – TOMÁŠEK Dušan: O cenzuře v Československu v letech 1945–1956. Edice Sešity ÚSD, svazek 22. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, strana 14.
- 22 Knižní publikační činnost kontrolovala a řídila Lektorská rada ÚV KSČ, která působila v rámci Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ. V roce 1951 Lektorská rada zanikla, její funkci převzal vydavatelský odbor ÚV KSČ a odbor umění v nově vzniklém oddělení škol, vědy a umění ÚV KSČ. První seznam knih určených k odstranění z veřejných knihoven pocházel z října 1948. Při všech likvidačních akcích se zničilo kolem 27,5 milionu knih. Podrobněji srov. výklad: KAPLAN – TOMÁŠEK. Strany 8 až 15.
- 23 „Z podnětu ÚV KSČ bylo vládou přijato několik neveřejných usnesení týkajících se kontroly informací. Na 200. schůzi vlády 15. července 1952 např. usnesení „o opatřeních ke zvýšení ochrany státního tajemství“, 4. března 1953 potom usnesení „o skutečnostech tvořících státní tajemství“. Porad se od roku 1952 zúčastnili i předem vybrané vedoucí kádry budoucího cenzurního úřadu a od února 1953 i [...] pracovník sovětského cenzurního orgánu Glavlitu Isačenko.“ Srov. BARTA, Milan. Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968. In SECURITAS IMPERII č. 10, Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, s. 7. Na otázku proč byl úřad ustaven nabízí jednu z možných odpovědí spisovatel Gruša: „Jiní“ (katolíci, ruralisté, jinosocialisté, liberálové atp.) byli prostě vylikvidováni, režim sám se cítil tak silný, že si mohl cenzuru dovolit již veřejněji. [...] Dosavadní cenzurní práce se tím vlastně [...] rozšiřuje o povinnost cenzury předběžné.“ A nabízí i výklad reálného dopadu: „Toto „druhé jištění“ však ve zmatcích destalinizování zavádí jistá herní pravidla, takže to, co se původně mínilo jako zdvojení filtru, nakonec poslouží k dešifraci jeho složení.“ GRUŠA, Jiří: Cenzura a literární život mimo masmédia. Praha, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV Praha a Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury Scheinfeld-Schwarzenberg 1992, strany 5 a 6.
- 24 Sovětská cenzurní instituce Главное управление по делам литературы и издательств založená v roce 1922 a známá pod akronymem Главлит (GLAVLIT; vytvořeno z názvu instituce Glavnoje upravlenije po delam literatury i izdatelstv, přeložitelném zhruba Hlavní správa záležitostí písemnictví a nakladatelství). Přestože se oficiální název instituce později změnil na Главное управление по охране государственных

- тайн в печати (ГЮОТ; GUOT; Glavnoje upravlenije po ochrane gosudarstvennyh tajn v pečati v dobovyh materialakh ČUTI z roku 1970 překládáno jako „Hlavní správa pro ochranu státního tajemství“), akronym GLAVLIT byl požíván až do zániku instituce (přestala pracovat na konci 80. let, ale ze zákona zanikla až v roce 1992). Srov. např. Agentura.ru [http://www.agentura.ru/press/cenzura] nebo podrobněji БЛЮМ, Арлен Викторович: Советская цензура в эпоху тотального террора 1929–1953. Санкт-Петербург, Академический Проект, Наука 2000, 311 s.
- ²⁵ Původně navrhovaný název zněl Hlavní správa tisku a publikací. Srov. BÁRTA, s. 7.
- ²⁶ NA, fond KSČ ÚO 02/1, sv. 140, arch. j. 147, b. 3, 7. 4. 1966, Informativní důvodová zpráva a některé základní politické problémy tiskového zákona, předložené k posouzení a k rozhodnutí PUV KSČ.
- ²⁷ Tamtéž. K této změně došlo 11. 9. 1953 s účinností od 1. 1. 1954.
- ²⁸ LOUČKA, Jiří: Vznik a činnost Českého úřadu pro tisk a informace (situace na konci 60. a 70. let v Československu). UK FSV: diplomová práce, konzultant Barbara Köpplová, Praha 1999. Strana 11.
- ²⁹ KAPLAN – TOMÁŠEK. Srov. strany 8 až 15.
- ³⁰ Kromě toho vykonávali funkci cenzorů externí spolupracovníci, jichž bylo asi 250. V okresech to byli obvykle tajemníci okresních výborů KSČ pro ideologii. Srov. KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: Z denních zpráv Hlavní správy tiskového dohledu 1957–1967. Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967, č. 7. Praha, Ústav pro soudobé dějiny 1995, s. 5.
- ³¹ „Dle hlášení z ledna 1955 působilo u tiskového dohledu 95 zaměstnanců a 54 plnomocníků (vlastními kontroly bylo 40 mužů a 14 žen). Původním povoláním mezi nimi bylo 11 obchodních příručích, 7 pomocných dělníků, 5 typografů, 2 švadleny, 2 holiči, modistka, číšník atd. Mezi civilními zaměstnanci pracovalo 45 bývalých úředníků, 43 dělníků, akademický malíř, 4 vojáci z povolání a 2 učitelky.“ Srov. BÁRTA, s. 9.
- ³² NA, fond ČUTI, k. 11. Zpráva o vývoji působnosti a o dalších směrech činnosti Českého úřadu pro tisk a informace za září 1977.
- ³³ Původní hodnost „vedoucí“ změnil na „náčelníka“ rozkaz ministra vnitra v červnu 1955. Srov. LOUČKA, s. 11.
- ³⁴ Statut HSTD byl schválený 9. června 1955 na „15. schůzi kolegia Ministerstva vnitra na základě návrhu jejího vedoucího Františka Kohouta a vydaný 16. června 1955 tajným rozkazem ministra vnitra Rudolfa Baráka č. 107“. BÁRTA, s. 12.
- ³⁵ Úplné znění statutu srov. KONČELÍK, Média a Pražské jaro, Příloha p3.1, s. 324–329. Mírně odlišné znění nabízejí i KAPLAN – TOMÁŠEK jako přílohu 11 (s. 110–121).
- ³⁶ Vyjma kontroly všech periodik, rozhlasového a televizního vysílání, filmových scénářů a knih prováděla HSTD dohled též nad knihovnami, texty divadelních her a představeními, estrádami, veřejnými přednáškami, publikovanými průvodci muzeí, výstavami a ostatními osvětovými zařízeními.
- ³⁷ Tzn. politické záležitosti. Tento úkol činnosti HSTD dominoval.
- ³⁸ Srovnání provedených zásahů s počtem záznamů v denních zprávách ukazuje, že denní zprávy neobsahovaly všechny provedené cenzurní zákroky – zaznamenaly jich méně než polovinu. Srov. KAPLAN – VÁCHOVÁ, s. 169–170.
- ³⁹ KAPLAN – VÁCHOVÁ, strana 5.
- ⁴⁰ KAPLAN – TOMÁŠEK. Srov. strany 15 až 17.
- ⁴¹ Podrobněji k problematice kořenů reformy srov. např. KURAL, Václav (a kol): Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces. Praha, Parta 1993, s. 8an.
- ⁴² Parlament ČR, archiv PS, NS IV, Výbor ústavněprávní (VÚP), 27. schůze, 19. 7. 1966. Strana 24, poslanec Jan Němec. Dále srov. např. výklad Pitharta: „Byla praktikována tzv. předběžná cenzura. Redakce týdeníků tak vlastní břímě rizika nenesly: mohly být a také byly nejednou tvrdě kritizovány, když se malérů nahromadilo víc, ale nemohly se dopustit jediného, pro vlastní existenci eventuálně osudového přehmatu, neboť za to, co bylo nakonec vytištěno, odpovídala cenzura. Publicisté si proto nevyvinuli příliš silný smysl pro autocenzuru a ani redakce na ně zpravidla příliš nenaléhaly. Byl tu ovšem vždycky zájem, aby do čísla bylo vůbec co dát, aby všechno nezůstalo v deskách cenzora. Ale s cenzory se někdy přece jen dalo mluvit, ba občas se dokonce podařilo o něčem je přesvědčit. Závažnější problémy se řešily přímo na ÚV KSČ, kam si chodili „projednat“ své články i sami autoři. To všechno rozleptávalo pevnost strážců ideové čistoty. A posilovalo sebevědomí autorů!“ PITHART, Petr: Osmašedesátý. Praha, Rozmluvy 1990, str. 49.
- ⁴³ „Novinář píše článek nebo zprávu měl na mysli nikoli čtenáře, jemuž jsou noviny určeny, nýbrž svého představeného, orgán, který je kdesi nahoře a jehož restající ruka dopadne na každého, kdo se sebemeně provinil. Tak bujela frázovitost, poklonkování, reportér vyslaný do terénu mluvil jen s ředitelem, funkcionáři a vzomými pracovníky a málo se staral o to, co mají na srdci dělníci nebo technici, rozmohlo se „konzultování“, kdy šéfredaktor spěchal s každou novou myšlenkou za nadřízenými orgány a hlavní starostí novinářů se stalo, aby „nezaváděli“, aby „se nedostali do průšvihů“.“ BUDÍN, Stanislav: Sedmá velmoc. Praha, Československý spisovatel 1966, s. 133.
- ⁴⁴ BLÁHOVÁ, Kateřina: Mezi literaturou a politikou. Souvislosti českého literárního života 1958–1969. In Soudobé dějiny. Číslo 3–4, ročník 2002, s. 507. Podrobněji srov. např. CÍSAŘ, s. 250an.
- ⁴⁵ KAPLAN – VÁCHOVÁ, s. 169.
- ⁴⁶ Zákon č. 44/1958 Sb. ze dne 3. července 1958, kterým se mění zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů.

- ⁴⁷ Vyhláška ministra informací a osvěty č. 62/1950 Ú. I. ze dne 7. I. 1950 o povinných výtiscích a jejich odevzdávání k účelům úředním nebo studijním. Revidovaná vyhláškou ministerstva školství a kultury č. 140/1964 Sb. ze dne 17. 6. 1964, o povinných a pracovních výtiscích.
- ⁴⁸ Zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlasu, ze dne 31. I. 1964, zákon č. 18/1964 Sb., o Československé televizi, ze dne 31. I. 1964 a zákon č. 123/1965 Sb., o Československé tiskové kanceláři, ze dne 12. 11. 1965 – ten agenturu definoval jako zpravodajský orgán ČSSR. Postavení a působnost ČTK na Slovensku upravoval zákon č. 135/1965 Sb.
- ⁴⁹ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960, Ústava Československé socialistické republiky. Čl. 28: „(1) V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku. [...] (2) Tyto svobody jsou zajištěny tím, že se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelství a tiskové podniky, veřejné budovy, sály, prostranství, jakož i rozhlas, televize a jiné prostředky.“
- ⁵⁰ NA, fond KSČ ÚO 02/1, sv. 140, arch. j. 147, b. 3. 7. 4. 1966: Informativní důvodová zpráva a některé základní politické problémy tiskového zákona. Jedná se o vyhlášky ministerstva informací a osvěty a ministerstva školství a kultury č. 39/1951 Ú. I. (č. 58/1951 Ú. v.), kterou se vydávají tiskové předpisy, ve znění vyhlášek č. 191/1951 Ú. I. (č. 232/1951 Ú. v.), č. 3/1960 Sb. a vyhlášky č. 45/1963 ze dne 1. června 1963 o povinných a pracovních výtiscích. „Uvedená vyhláška v 15 paragrafech obsahuje právní definice tiskoviny, časopisu a rozšiřování tiskovin, podrobné ustanovení o povinných výtiscích pro možnost represivního postihu, náležitostech žádosti o povolení vydávat časopis, náležitostech osoby odpovědné za obsah časopisu, tiskovinách ohrožujících mládež a konečně stručné ustanovení o ceně časopisu a zakazu rozšiřování. Ochrana [...] společnosti a státního zřízení v souvislosti s činností [médií je] zajištěna především v trestním zákoně [...] (§ 89, odst. 5 tr. zák.).“
- ⁵¹ Tamtéž: „Neexistuje výslovně o zákon se opírající ustanovení o dohledu státu nad periodickým tiskem a jinými hromadnými informačními prostředky. Není výslovně uzákoněna jednoduchá a účinná právní ochrana veřejného zájmu i zájmu občana proti nepravdivé informaci, rozšiřované hromadnými informačními prostředky, tj. právo odpovědi na kritiku a právo opravy. Podobně není v žádné právní normě zakotvena povinnost instituce odpovídat na závažnou společenskou kritiku nebo návrhy zásadní společenské užitečnosti.“
- ⁵² Svaz novinářů vypracoval jako podkladový materiál Stanovisko ÚV Svazu čs. novinářů k práci tisku, rozhlasu a televize od XII. sjezdu KSČ. Srov. Novinář. Měsíčník ČSN. Číslo 5, ročník XVIII (květen 1966) – Příloha.
- ⁵³ Ke znění zákona podávala své připomínky také HSTD, formálně byla při přípravě zásad oslovena i vedení některých stranických redakcí.
- ⁵⁴ Např. právní komise ÚV KSČ 18. září 1965 doporučila, „aby byla zajištěna právní legalita cenzury“, KŘI-ŽANOVÁ, Rebeka: Hlavní správa tiskového dohledu – cenzura v Československu šedesátých let. UK FSV: diplomová práce, konzultant Jan Halada, Praha 1995, strana 112.
- ⁵⁵ NA, fond KSČ ÚO 02/1, sv. 140, arch. j. 147, b. 3. PUV KSČ dne 19. 4. 1966 „ukládá 1. Svazu Čs. novinářů (ústřednímu tajemníkovi ČSN Adolfovi) Hradeckému a) dokončit zpracování zásad osnovy zákona na základě jednání PUV KSČ; b) pro projednání zásad osnovy zákona ve volených orgánech Svazu předat ji ústavněprávnímu a kulturnímu výboru NS; 2. Ministerstvu vnitra (ministrůvi Josefovi) Kudrnovi) a) na základě závěrů PUV KSČ, zpracovat návrh statutu ÚPS a její vnitřní pracovní řád; b) zajistit změnu organizačního začlenění HSTD.“
- ⁵⁶ Tamtéž: PUV KSČ „v otázkách tiskového dohledu [rozhodlo, že] a) Právní úprava postavení a pravomocí tiskového dohledu má být provedena na základě zákona; b) Tiskový dohled bude samostatným orgánem státní správy, organizačně začleněným do systémů ministerstva vnitra; c) Úkon obsahové kontroly informací bude zajištěn formou v zásadě preventivní; d) Tiskový dohled bude oprávněn pozastavovat zveřejnění informací dotýkajících se státního, hospodářského a služebního tajemství, v ostatních případech bude mít upozorňovací pravomoc. 2. pro povolování periodického tisku bude uplatněn systém registrační.“
- ⁵⁷ Tamtéž: „Platný tiskový zákon (1950) o otázce jakéhokoliv dohledu nehovoří (HSTD byla zřízena později), čímž jeho činnost fakticky není právně legální. [...] Při zřízení Hlavní správy tiskového dohledu v roce 1953 ani při pozdější změně jejího organizačního začlenění nebyla činnost upravena veřejnou právní normou. HSTD vznikla tajným vládním usnesením a její statut byl později změněn tajným rozkazem ministra vnitra. Instituce tiskového dohledu od svého vzniku není veřejným orgánem. [...] Je nutná [...], aby současný stav byl změněn – tzn. aby existence tiskového dohledacího orgánu byla založena na zákonné normě a aby byl orgánem veřejným. Všeobecná známost existence tiskového dohledu a jeho práce bez právní legalizace nemá dobrý ohlas.“
- ⁵⁸ Tamtéž: „Pokud jde o ústavu a jí dané vymezení svobody tisku, není v současně platné ústavě ČSSR – na rozdíl od Ústavy 9. května (1948), jejíž § 21 stanovil, že svoboda tisku je zaručena a není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře – pro uzákonění předběžné formy dohledu žádná právní opora. [...] Ústavní zásady, i když o kontrole [médií] nehovoří, ji na druhé straně nevylučují. Základní myšlenky ústavního řešení je možno interpretovat ze znění článku 28 (který říká, že svoboda projevu je zaručena v souladu se zájmy pracujícího lidu) a článku 34 (který uvádí, že občané jsou povinni ve všem svém konání dbát zájmu socialistického státu a společnosti pracujících). [...] Doporučuje se [...] zakotvit základní ustanovení o existenci a úkolech tiskového dohledu v tiskovém zákoně. [...] Vládní usnesení by nemělo oporu v platném zákoně, přičemž je nelze přímo, ale jen zprostředkovaně opřít o ustanovení ústavy.“

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Srov. tamtéž: „Vydavatelský zákon se soustřeďuje více méně na otázky věcné (periodické, neperiodické a hospodářské tiskoviny, odpovědnost jejich výrobce, povinné výtisky, inzerce, organizace rozšiřování) a půjde v něm především o sjednocení existujících, roztržštěných publikovaných předpisů. Snaha o komplexní úpravu by vedla k příliš nesourodé a zvláště obsáhlé normě.“

⁶² Srov. NA, fond KSČ ÚO 02/1, sv. 140, arch. j. 147, b. 3, Informativní důvodová zpráva a některé základní politické problémy tiskového zákona (ze 7. 4. 1966). Zpráva předložil jako podkladový materiál pro jednání PUV KSČ vedoucí ideologické komise Jiří Hendrych.

⁶³ Tamtéž: „Názory, které shromáždilo ideologické oddělení [...], se plně vyslovily pro nezbytnost předběžného dohledu. Naprosto jednoznačně se však klonily pro jeho legalizaci a k návrhu na přeměnu nynější HSTD ze zařízení ministerstva vnitra v orgán vlády. Také pracovníci HSTD považují opatření navrhovaná v tomto směru za správná a žádoucí. [...] Doporučuje se [...] ponechat preventivní formu zajišťování tiskového dohledu (s výjimkou dodatečné kontroly např. při tzv. přímých vysíláních rozhlasu a televize).“

⁶⁴ Tamtéž: „Muselo by [být] zvýrazněno, že půjde u Ústřední publikační správy o orgán a zařízení civilně správního sektoru ministerstva vnitra, že nebude tvořit součást jeho bezpečnostních složek. To by muselo být jasně uvedeno ve veřejném statutu ÚPS. Toto řešení má [...] nevýhody, neboť ochranná a zejména politicko-ideová upozorňovací funkce, [...] by při svém ponechání v rámci [ministerstva vnitra] utvrzovala ve veřejnosti [...] nežádoucí představu, že se zákonně posiluje její represivní funkce vůči ideově nesprávným nebo problematickým názorům na ideologické nebo kulturní frontě. [...] Doporučuje se zvolit [...] začlenění k vládě, neboť to mimo jiné odpovídá původnímu stavu, jak byl zamýšlen v roce 1953, sovětským zkušenostem a doporučením i stanovisku stranické skupiny ústavněprávního výboru NS. Toto řešení vychází z potřeby, aby orgán kontroly měl nadřazený charakter.“

⁶⁵ Tamtéž: „Za obsah nese plnou trestní, politickou, ideovou a morální odpovědnost šéfredaktor. Tato odpovědnost je dvojí: Je to: – odpovědnost za dodržování socialistické zákonitosti vůči [...] soudu a prokuratuře, – odpovědnost za ideové politický obsah [...] vůči [...] vydavatelům [...], a zároveň [...] vůči příslušným stranickým orgánům.“

⁶⁶ Tamtéž: „Vzhledem k zakotvení této odpovědnosti šéfredaktora, [...] je možno formulovat postavení dohledu jako pomocného článku stranického a státního řízení. [...] Upozornění orgánem dohledu (adresované šéfredaktorovi, resp. vydavateli) zavazuje tyto činitele uplatnit svou odpovědnost, zajistit přepracování či vyřazení materiálu.“

⁶⁷ Tamtéž: „Principem vzniku oprávnění vydávat periodický tisk [...] bude, že [...] organizace zamýšlený časopis přihlásí k registraci [...] (nejpozději osm týdnů před předpokládaným vydáním prvního čísla) a s příslušnou [...] dokumentací u [...] ministerstva školství a kultury. Předpokladem registrace přihlášky bude předběžné splnění [...] podmínek [...] (mj. půjde o konkretizaci programu a ideové politického zaměření, zdůvodnění společenské potřeby, potřebnosti, každové obsazení vedoucích funkcí, dokumentace materiálně technického, finančního a hospodářského zabezpečení). [...] Státnímu orgánu náleží právo nevzít na vědomí (tj. zamítnout přihlášku k registraci). [...] Právo registrovat má za logický důsledek právo rozhodovat o zrušení registrace.“

⁶⁸ Tamtéž: „Naplnění obecného ústavního práva získáním oprávnění k faktické vydavatelské činnosti, [...] musí být vzhledem ke společenskému poslání a úloze tisku a také s ohledem na materiální zdroje a možnosti společnosti regulováno především politicky.“

⁶⁹ Tamtéž: „Registrace [...] nezakládá nárok na [...] poskytnutí materiálně technického zabezpečení (papír, tiskárna), neboť ty budou poskytovány pouze titulům zařazeným do systému periodického tisku. V ostatních případech musí vydavatel prokázat již v přihlášce k registraci, že má potřebné podmínky zajištěny na základě běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů. [...] Prostřednictvím systému tisku je [...] zajišťována diferencovaná preference těch novin a časopisů, které [...] tvoří základní strukturu periodického tisku a zabezpečují plnění hlavních úkolů jeho společenského poslání. Tato preference je garantována přednostním dotováním vydavatelské činnosti fondy papíru, poskytováním polygrafických kapacit, zajištěním výhodnějších výrobních lhůt, daňových sazeb atd.“

⁷⁰ Neoddělitelná součást organismu naší společnosti. Z usnesení XIII. sjezdu KSČ Za další všestranný rozvoj naší společnosti ze 4. 6. 1966. XIII. sjezd KSČ, protokol. In HOŘENÍ, Zdeněk (ed.): KSČ o tisku, rozhlasu a televizi (1945–1975). Praha, Novinář 1976. Strana 184.

⁷¹ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 26. schůze Výbor kulturní (VK), 22. 9. 1966. Strana 2. Poslanec Josef Zvára.

⁷² „Ústřední výbor KSČ určuje hlavní politické a ideové směrnice pro celou oblast prostředků masového působení.“ Srov. brožuru Usnesení předsednictva ÚV KSČ k aktuálním otázkám stranického vedení tisku a ostatních masových prostředků ideového působení. Praha, ÚV KSČ září 1966, zejména s. 19–26.

⁷³ Tamtéž: „Ústřední výbor KSS, krajské a okresní výbory řídí oblastní a krajské deníky a časopisy, regionální a lokální tisk v rámci své působnosti, vymezené stanovami strany. V tom smyslu se rovněž zabývají působením oblastních a krajských redakcí či vysílání Čs. rozhlasu, Čs. televize a ČTK.“

⁷⁴ Tamtéž: „V soustavě stranického vedení mají důležité místo jednotlivé články centrálního státního a společenského řízení (ministerstvo školství a kultury, Svaz čs. novinářů, vydavatelské organizace a šéfredaktori a redakční rady, státní orgán tiskového dohledu). Ideologické oddělení ÚV KSČ (ÚV KSS) sleduje a podle směrnic stranických orgánů řídí jejich činnost.“

- ⁷⁵ Tamtéž: „Orgán kontroly je pomocným článkem politického ideově obsahového řízení prostředků masového působení, proto ve své činnosti nemůže nahrazovat a zaměňovat stranický a další politické orgány. Praxe kontrolního orgánu vychází ze zásady, že za politický a ideový obsah tisku a ostatních hromadných informačních prostředků nesou plnou odpovědnost šéfredaktoři jako stranicky pověřeni pracovníci a příslušně i vydavatelské organizace.“
- ⁷⁶ Tamtéž: „Při vážném nesouladu stanovisek kontrolního orgánu a šéfredaktora, respektive sporu mezi vedením redakce a vydavatelské organizace v otázkách politickoideového obsahu, mají šéfredaktor či vydavatel právo se obrátit se žádostí o stanovisko k ideologickému oddělení příslušného stranického orgánu a při nesouhlasu s jeho závěry se mohou odvolat ke stranickému orgánu.“
- ⁷⁷ Tamtéž: „Šíře informací má tak své hranice, které stanoví strana. [...] V diskusích nelze obcházet principy, že strana a její orgány (a nikoliv každý člen strany jednotlivě) – určují pro komunisty závazně, které závažné otázky celospolečenského rozvoje učinit předmětem diskuse; [...] – rozhodují o tom, v jakém okruhu [...] má probíhat diskuse a polemika; [...] – řeší také z hlediska souvislostí s vnitřní i mezinárodní politikou otázky, v které době a v jaké intenzitě je třeba v uvedených směrech působit na veřejné mínění a jakým způsobem [...] – v praxi politického řízení uzavírají určitou otázku přijetím linie závazné pro všechny komunisty.“
- ⁷⁸ Člen subkomise Luboš Šefčák ve své expertíze. Srov. FABIAN, Juraj: Analýza masových oznamovacích prostriedkov (1967–1970). In Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967–1970 (zväzok II.). Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967–1970 a Politologický kabinet SAV, Bratislava 1992. Strana 142.
- ⁷⁹ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 26. schůze VK, 22. 9. 1966. Strana 2, Josef Zvára: „Společně s periodickým tiskem upraví tiskový zákon i otázky ostatních hromadných informačních prostředků, poněvadž [jejich] právní úprava [...] spočívá v podstatě na týchž zásadách.“
- ⁸⁰ Tamtéž. Zvára: Strana 11. „Ochrana zájmů socialistické společnosti proti zneužívání svobody projevu, slova a tisku vyžaduje, aby vedle úzké spolupráce novinářů se státními orgány a socialistickými organizacemi zůstal v souladu s ústavou zachován dohled [...] a aby [...] byl nadále prováděn specializovaným orgánem státní správy.“
- ⁸¹ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, VÚP, 27. schůze, 19. 7. 1966. Strana 54, Adolf Hradecký: „Bude konečně [...] legalizován nelegální stav existence tiskového dohledu, který byl zřízen vládním usnesením nikde nepublikovaným, přičemž se o existenci takového orgánu všeobecně ví. Není to tak, že by veřejnost o něm nevěděla, a dělá to vskutku dojem takové skryté policejní cenzury nad hromadnými informačními prostředky.“
- ⁸² Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 26. schůze VK, 22. 9. 1966. Strana 81: [pravděpodobně Boleslav] Roháč: „Chtěl jsem jen upozornit, že název Ústřední publikační správa nevystihuje poslání tohoto orgánu. [...] Jenom pokus, který neprošel v předchozím jednání – Ústřední informační správa.“ Poslanec Alois Poledňák: „To je velmi blízké americké informační službě. Tato poznámka se objevila v řadě předcházejících diskuzí jako upozornění na potřebu jiného názvu.“
- ⁸³ Tamtéž. Strana 14. Zvára.
- ⁸⁴ Tamtéž. Strana 10. Zvára: „Vydavatel odpovídá za plnění společenského poslání novin (časopisu) a za dodržování jejich politicko-ideového programu a zaměření, jak byly vyjádřeny v přihlášce k registraci a jak byly též zaregistrovány. Z této odpovědnosti vyplývá i odpovědnost vydavatele za celkový obsah novin (časopisu). Odpovědnost vydavatele je především politická. Důsledky jeho právní odpovědnosti se mohou projevit buď podle tohoto zákona (zánik registrace) nebo podle jiných předpisů.“
- ⁸⁵ Tamtéž. Strana 10. Zvára: „Za konkrétní obsah jednotlivého vydání novin nebo časopisu odpovídá v první řadě šéfredaktor. Šéfredaktor odpovídá jak politicky, tak i právně, především vydavateli, který ho nejen jmenuje do funkce, ale může ho z této funkce i odvolat nebo ho může postihnout podle kárných předpisů. Kromě toho odpovídá šéfredaktor za obsah novin nebo časopisu podle platných předpisů.“
- ⁸⁶ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, VÚP, 27. schůze, 19. 7. 1966. Strana 15, Jan Němec: „Byly vedeny velké diskuse o tom, zda máme přistoupit na preventivní, nebo represivní působnost tiskového dohledu. Domnívám se, že zde není třeba dělat nějaký kategorický rozdí, a že v podstatě dvě formy – na jedné straně pozastavit takové údaje, které porušují státní, hospodářská nebo služební tajemství, a na druhé straně upozornit na ty otázky, které jsou v rozporu s jinými zákony, které jsou v rozporu s celkovou politickou koncepcí, vyhovují naší praxi, našim potřebám a jsou dostačující.“
- ⁸⁷ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 26. schůze VK, 22. 9. 1966. Strana 6. Zvára.
- ⁸⁸ Proběhla dne 25. října 1966 jako třetí bod pořadu s názvem: „Návrh výboru ústavněprávního a výboru kulturního na vydání zákona o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích (tisk 94).“ Srov. [http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot].
- ⁸⁹ [http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot] a následující. Parlamentní rozprava nad zákonem č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ze dne 25. října 1966. Němec: „Stávající právní úprava „nezajišťuje ústavně zaručenou svobodu tisku i slova, ochranu společnosti i jednotlivých jejích členů před nepravdivými informacemi, nedává dostatek podmínek pro potřebnou vzájemnou spolupráci státních orgánů a socialistických organizací na jedné straně, a novinářů [...] na straně druhé, nevysvětluje ani potřebnou míru odpovědnosti novinářů [...] a to nejen [...] politické, odborné, ale také trestní, a konečně vůbec neřeší otázky tiskového dohledu státního orgánu, a nezabezpečuje tak plně společensky nutnou a potřebnou ochranu státního, služebního a hospodářského tajemství.“

- ⁹⁰ Tamtéž. Němec. Vyjma zefektivnění spolupráce novinářů se státními orgány měl zákon i „4. vytvořit podmínky pro úplnost a pravdivost obsahu“ médií a „5. zabezpečit ochranu zájmů společnosti, jednotlivých občanů a jejich organizací proti zneužití svobody projevu slova a tisku.“
- ⁹¹ Tamtéž. Němec: „V části první – v základních ustanoveních – jež zahrnují § 1 až 3, je vyjádřeno poslání periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků tak, jak vyplývají ze socialistické ústavy, zejména z článků 8, 19 a 28. Ústavou zaručená práva svobody projevu slova a tisku a také míra těchto svobod, [...] je vyjádřena i v druhém odstavci prvního paragrafu navrhovaného zákona v tom, že vydavatelské a tiskové podniky, rozhlas, televize, film a jiné hromadné informační prostředky se dávají k dispozici pracujícím a jejich organizacím, jsou tedy ve společenském vlastnictví a nemohou být předmětem soukromého podnikání. [...] Poslání periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků je vyjádřeno v § 2 navrhovaného zákona.“
- ⁹² Tamtéž. Němec: „Druhá část navrhovaného zákona se týká vydávání periodického tisku a je uvedena v § 4–9. [...] Je to za první nový registrační systém vydávání tisku, který nahrazuje dosavadní licenční systém, kdy bylo třeba, aby vydavatel získal povolení udělením koncese, tedy administrativním aktem státu. [...] Nově navrhovaný registrační systém ještě neodpovídá našemu cílovému přání, [...] kdy by vydavatel mohl pouze oznamovat vydávání periodického tisku, a tak by prostou deklarací – sdělením svého úmyslu – vzniklo již vydavatelské oprávnění. Jsou to zejména materiálně výrobní problémy našeho papírenského průmyslu a polygrafie, které tomu brání. [...] Za druhé je to skutečnost, že jediným centrem pro registraci se stává ministerstvo školství a kultury, které tak bude plnit úlohu státního orgánu pro řízení celé oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.“
- ⁹³ Tamtéž. Němec: „Část třetí určuje postavení vydavatele, šéfredaktora a redaktorů v § 10–12 a zejména daleko výrazněji než doposud určuje jejich odpovědnost. I když za konkrétní obsah jednotlivého vydání novin nebo časopisů odpovídá především šéfredaktor, nijak se tím nesnižuje povinnost vydavatele, která však, i když je především pochopitelně politická, i po právní stránce vyjádřena ustanoveními o zániku registrace a jež vyplývá z předpisů občanskoprávních, které určují jeho povinnost k náhradě škody a z příslušných předpisů trestních. [...] § 15) zavazuje státní orgány a vydavatele projednávat [se Svazem československých novinářů] všechny svazné otázky týkající se tisku a práce novinářů.“
- ⁹⁴ Tamtéž. Němec: „Zákon zde stanoví povinnost informace, povinnost zaujmout stanovisko ke společensky prospěšným návrhům, doporučením i podnětům i k závažné společenské kritice, stanoví formy i termíny pro uveřejnění a právo společenských organizací žádat potřebný prostor pro takové návrhy a náměty. Současně však, a to v § 13 odst. 3 přesně vymezuje právo, kdy státní orgány a organizace, vědecké a kulturní instituce, hospodářské organizace jsou přímo povinny odmítnout poskytnutí informace nebo přístup k ní, a to tehdy, obsahuje-li a) skutečnost tvořící předmět státního, hospodářského nebo služebního tajemství, b) skutečnost, jejíž zveřejnění by prokazatelně mohlo poškodit zájmy státu nebo společnosti nebo c) skutečnost, jejíž zveřejnění je v rozporu se zásadami ochrany práv občanů.“
- ⁹⁵ Tamtéž. Němec: „Pátá část určuje podmínky pro ochranu proti zneužívání svobody projevu slova a tisku a myslím, že úspěšně vyjadřuje dvoustrannost tohoto problému a jeho dialektickou jednotu: jak ochrana občana, tak také ochrana společnosti včetně povinnosti vydavatele k náhradě škody, která by byla způsobena organizací nebo občanům obsahem periodického tisku nebo jiného hromadného informačního prostředku.“
- ⁹⁶ Tamtéž. Němec: „Sedmá část o rozšiřování periodického tisku vytváří proti současné praxi nové podmínky, neboť dává možnost, aby vydavatel k rozšiřování nepoužíval jen službu Poštovní novinové služby, doposud monopolního zařízení distribuce novin a časopisů, ale bude-li to považovat za výhodnější, aby si distribuci svého tisku zařídil sám.“
- ⁹⁷ Tamtéž. Josef Zedník: „Zákon [...] ukládá hospodářským organizacím povinnost poskytovat pracovníkům hromadných informačních prostředků všechny potřebné informace a jiné podklady [...], ovšem s výjimkou státního, hospodářského či služebního tajemství nebo s výjimkou informací, které by prokazatelně poškodily zájmy státu nebo společnosti nebo by byly v rozporu se zásadami práv občanů. Je jisté v zájmu socialistické společnosti, [...] aby zákon stanovil v určitém časovém termínu povinnost zaujmout stanovisko [...] a stejně tak je ve společenském zájmu, aby toto stanovisko byla nucena redakce uveřejnit.“
- ⁹⁸ Tamtéž. Zedník: „Naš polygrafický průmysl zůstal 10–15 let za světovou úrovní. Trvale nedostačující je množství a kvalita papíru. Své nedostatky má také organizace polygrafie, kde je např. zejména problematická koncentrace výroby novin a podceňování výroby denního tisku.“
- ⁹⁹ Slovenská publikační správa byla zřízena jako územní orgán Ústřední publikační správy. <http://www.psp.cz/cknih/1964ns/stenprot/> a následující. Parlamentní rozprava nad zákonem č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ze dne 25. října 1966. Němec.
- ¹⁰⁰ Srov. KRÍŽANOVÁ, strana 116.
- ¹⁰¹ Úplné znění statutu srov. KONČELÍK, Média a Pražské jaro, Příloha p3.2, s. 330–331.
- ¹⁰² Parlamentní rozprava nad zákonem č. 81/1966 Sb.
- ¹⁰³ MALÝ, Karel: Úvodní slovo při zahájení konference. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.): Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989. Praha, Karolinum 2004, s. 13.
- ¹⁰⁴ Parlamentní rozprava nad zákonem č. 81/1966 Sb.
- ¹⁰⁵ Srov. KRÍŽANOVÁ, strana 122.
- ¹⁰⁶ V duchu zákona se redakce samy mohly obrátit na prokuraturu, aby přezkoumala oprávněnost rozhodnutí ÚPS.

- ¹⁰⁷ Srov. KRÍŽANOVÁ, strana 122.
- ¹⁰⁸ Usnesení ÚV KSČ „K aktuálním otázkám stranického vedení tisku a ostatních masových prostředků ideového působení“ z roku 1966. In KSČ o tisku, rozhlasu a televizi. Strana 181.
- ¹⁰⁹ Tamtéž. Strana 181. A dále na s. 182. „Stranické vedení tiskových nástrojů se soustřeďuje především na obsahově klíčové otázky jejich ideového, výchovného a organizátorského působení. [...] Výrazné případy nedisciplinovaného plnění úkolů a povinností komunistů – a vedoucích pracovníků zejména – budou orgány strany nekompromisně řešit voláním k odpovědnosti a důsledně vyvozovat stranické závěry až po kádrová opatření tam, kde otevřená kritická upozornění na nedostatky nebyla dostatečně účinná.“
- ¹¹⁰ Charakteristicky konkretizoval svoji představu „rozvoje pozitivního působení sdělovacích prostředků na základě tiskového zákona“ např. poslanec Josef Macek ve svém vystoupení v parlamentní rozpravě: „Nikdo [...] není proti tomu, aby byl v Čs. televizi dostatek zábavných programů. [...] Neznamená to ovšem, že by měly být zatlačovány do pozadí programy kulturně politického charakteru. [...] [Je třeba] usilovat o to, aby Čs. televize těmito pořady zaujala, přitáhla posluchače a mohla plnit své kulturně politické poslání, jak o tom mluví náš návrh zákona. [...] Budeme se snažit o to, aby pořady kulturně politické a populární výchovné měly i přitažlivou formu, aby byly zajímavé pro co nejširší kruh posluchačů, aby se tak mohla plnit ta funkce, kterou Čs. televizi náš socialistický stát přisuzuje.“ [http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/1 a následující. Parlamentní rozprava nad zákonem č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ze dne 25. 10. 1966.
- ¹¹¹ MALÝ, s. 13. K § 1 odst. 1 Malý píše: „Výchova k socialismu, kterou zmiňuje zák. č. 184/1950 Sb., je tu již podstatně specifikována, včetně úkolu „spolupůsobit při rozvíjení socialistického vědomí občanů v duchu zásad ústavy a idejí politiky KSČ jako vedoucí síly ve státě a společnosti“.“
- ¹¹² Zákon č. 81/1966 Sb., § 13 odst. 3: „Státní orgány a organizace, vědecké a kulturní instituce a hospodářské organizace odmítnou poskytnutí informace nebo přístup k ní, obsahuje-li a) skutečnost tvořící předmět státního, hospodářského nebo služebního tajemství b) skutečnost, jejíž zveřejnění by prokazatelně mohlo poškodit zájmy státu nebo společnosti, nebo c) skutečnost, jejíž zveřejnění je v rozporu se zásadami ochrany práv občanů.“
- ¹¹³ Tamtéž, § 13 odst. 4: „Orgány a organizace [...] mohou však poskytnout šéfredaktorům a ostatním redaktorům pro jejich vlastní informovanost i informace, které nejsou určeny k uveřejnění. Tyto informace nesmějí šéfredaktori ani redaktori zveřejnit.“
- ¹¹⁴ Srov. např. RAIS, Štefan – ŠEFCÁK, Ľuboš: O spoločenskej kontrole pôsobenia hromadných informačných prostriedkov. *Novinár. Měsíčník SČSN. Číslo 9, ročník XIX (1967), s. 271*: „Socialistická spoločnosť považuje akúkoľvek cenzúru prinajlepšom za nutné zlo a nedáva jej perspektívu. Pokiaľ bude štátna kontrola [médií] takýmto nutným zlom, zdá sa, že aj pre socialistickú demokraciu je najvhodnejšou formou jej následná, t.j. represívna podoba [...] so zacielením do budúcnosti na postupné likvidovanie štátnej kontroly nad pôsobením informačných prostriedkov vôbec.“
- ¹¹⁵ RAIS, Štefan – ŠEFCÁK, Ľuboš: Komentár k tiskovému zákonu. In *Sešity novináře. Číslo 1, ročník II (1967), 132 s.*
- ¹¹⁶ GRUŠA, strana 6.
- ¹¹⁷ „Nesměli sice již zasahovat šéfredaktorům do věcí, které nebyly zákonem zakázány publikovat, a mohli je pouze upozornit, že tuto věc byste neměli publikovat. [...] Bylo to ale jenom doporučení, už nesměli všechno zabavovat. [...] Šéfredaktori si na to ale většinou nezvykli. Takže přesto to doporučení brali jako příkaz.“ HLOUŠKOVÁ, Karolína: Censura u nás neexistuje [rozhovor s Dušanem TOMÁŠKEM]. Citováno 24. 11. 2002 z [http://www.ceskamedia.cz/article.html?id=106184].
- ¹¹⁸ ČYSAŘOVÁ, Jarmila: Československá televize a politická moc 1953–1989. In *Soudobé dějiny. Číslo 3–4, ročník 2002, s. 529.*
- ¹¹⁹ KOHOUT, Pavel. In *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. Praha 27.–29. června 1967. Praha, Československý spisovatel 1968, s. 41.*
- ¹²⁰ Sjezd proběhl ve dnech 27.–29. 6. 1967.
- ¹²¹ „Jakékoliv potlačování názorů, ba i násilné potlačování nesprávných názorů směřuje ve svých důsledcích proti pravdě, protože pravdy je možno dosáhnout jen v dialogu názorů, které jsou rovnoprávné a svobodné. Jakýkoliv zásah do svobody myšlenek a slov, ať už technologie i pojmenování takové cenzury je sebediskrétnější, je ve dvacátém století skandálem a pro naši rozvíjející se literaturu okovem.“ KUNDERA, Milan. Tamtéž, s. 26.
- ¹²² „Když tu tak stojím a mluvím, nemám vůbec ten volný pocit, který by člověk měl mít, když říká svobodně, co chce. Mám spíše pocit, že celkem dost zbaběle využívám jakéhosi příměří mezi občanem a mocí, že hřeším na to, že je právě doba jakéhosi hájení spisovatelů a umělců. Jak dlouho potrvá, nevím.“ VACULÍK, Ludvík. Tamtéž, s. 146.
- ¹²³ „Nastal čas zbaviť umenie, literárne tak isto ako filmové a každé iné, zbaviť publicistiku, ale zbaviť aj štát a stranu tej príťaž, ktorá na nich nemotórne leží vo forme dozoru, nech má meno akékoľvek [...] ; myslím si, že nastal čas spofaťnúť sa v dôvere na občiansku a socialistickú zodpovednosť ľudí, ktorí píšú knihy, časopisy a články v nich, kritizujú alebo robia filmy či iné umenie. Myslím, že nastal taký čas.“ NOVO-MESKÝ, Ladislav, tamtéž, s. 55.
- ¹²⁴ „Zmocnení publikačnej správy opierajú sa o interné stranícke pokyny zákon prekračovali. [...] Hmlistý pojem „iných záujmov spoločnosti“ bol zásterkou umožňujúcou zasahovať do obsahu a argumentácie, teda

- do široké oblasti, která nemala nič společného s utajováním státního tajemství. [...] Po diskusích na publikační správě nejvýznamnější „pozastavené“ materiály putovali na ideologické oddělení ÚV, kde o nich rozhodoval v poslední instanci vedoucí ideologického oddělení [Michal] Pecho nebo samotný [Vasil] Bilák.“ FABIAN, strany 142, 143.
- 125 Srov. kupř. článek ŠTYCH, Josef: Respektovat souvislosti. In *Novinář. Měsíčník SČSN. Číslo 4, ročník XIX (1967)*, s. 114 a 115.
- 126 „Usnesení PÚV KSČ ze 14. 12. 1966 rozhodlo o podstatném snížení počtu okresních novin a závodních časopisů. Usnesení se neosvědčilo a ideologické oddělení proto doporučuje je zrušit. [...] Realizací [...] byla zrušena téměř třetina okresních novin a téměř dvě třetiny závodních časopisů. Stanovené zásady neumožňovaly, aby rozhodování o existenci jednotlivých časopisů vycházelo z rozboru situace v okrese či závodě, kvality nebo tradice novin. Prvořadou úlohu sehrála ekonomická stránka a mechanická kritéria, zejména výše nákladu.“ NA, fond ASYN. Korespondence s ÚV KSČ. 1968. Zpráva o zkušenostech z realizace usnesení předsednictva ÚV KSČ z prosince 1966 o závodním a okresním tisku, předkládá: J. Hendrych. Zaslal 18. března 1968 [vedoucí Odboru tisku, rozhlasu a televize SÚV KSČ Miroslav] Kárný [Adolfovi] Hradec-kému jako součást materiálu předkládaného PÚV KSČ.
- 127 NA, fond KSČ ÚO 02/1, sv. 39, arch. j. 39, b. 10. 4. července 1967. Vystupování představitelů strany a vlády v tisku, rozhlasu a televizi. (Usnesení, Důvodová zpráva): „Při publikování článků, projevů a vystoupení členů a kandidátů PÚV KSČ, sekretariátu ÚV KSČ a členů vlády platí tyto zásady: I. a) O publicitě základních politických projevů a vystoupení představitelů strany a vlády v našem tisku, rozhlasu a televizi rozhoduje podle povahy věci předsednictvo nebo sekretariát ÚV KSČ. b) V ostatních případech se ponechává na odpovědnosti představitelů strany a vlády, kdy a kde chtějí, po dohodě s ideologickým oddělením ÚV KSČ a příslušnou redakcí, vystoupit v našem tisku, rozhlasu a televizi. [...] c) O publicitě významných politických akcí a událostí rozhoduje podle povahy akce předsednictvo nebo sekretariát ÚV KSČ. [...] II. a) Publikování článků představitelů strany a vlády a poskytování interview zahraničnímu tisku schvaluje podle povahy věci předsednictvo nebo sekretariát ÚV KSČ. b) Přijímání zahraničních novinářů členy předsednictva a tajemníky ÚV KSČ schvaluje orgán, jehož jsou členy. c) Členové vlády přijímají zahraniční novináře z kapitalistických zemí se souhlasem tajemníka ÚV KSČ, novináře ze socialistických zemí po konzultaci s mezinárodním a ideologickým oddělením ÚV KSČ.“
- 128 Podrobněji srov. KONČELÍK, Jakub: Média pražského jara; zrod reformy a demokratizace novinářské práce. In SEKERA, Martin (ed.): *K našemu století médií. Příspěvky k poznání role masových médií ve 20. století. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, LIII/2008/1–4, Praha 2006. S. 65–70.*
- 129 LEDERER, Jiří: Aby nic nebránilo toku informací. Rozhovor s Josefem VOHNOUTEM, zástupcem ředitele odboru informací ministerstva kultury a informací. In *Novinář. Měsíčník SČSN. Číslo 2, ročník XX (1968)*, s. 39. Jiří Lederer: „Když ÚPS upozorní šéfredaktora na určitý materiál jako na nevhodný, jsoucí v rozporu s tzv. jinými zájmy společnosti [...], obvykle se stává, že šéfredaktor [...] sklopne kufry a ztratí svůj názor. [...] Často jen pracovník ÚPS si myslí, že takový materiál je společensky neprospěšný, ale ve skutečnosti může být užitečný. [...] Upozornění ÚPS má v této chvíli hodnotu jen upozornění.“
- 130 Tamtéž. Strana 37.
- 131 ŠIMEČKA, Milan: Obnovení pořádku. Brno, Atlantis 1990, strana 53: Cenzor byl „prostě zrůda a objekt nesčíslných pomlouvačných historek“.
- 132 Tamtéž.
- 133 ŠIMEČKA. Strana 53.
- 134 Nejprve se PÚV KSČ na přelomu února a března 1968 postavilo proti předběžné cenzuře a převedlo následnou cenzuru na ministerstvo kultury a poté Ústřední publikační zpráva zanikla úředně – 13. 6. 1968 nařízením vlády č. 119, které zrušilo její statut.
- 135 Definitivně platnost zákona č. 81/1966 Sb. ukončila až nová tisková norma č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), ze dne 22. února 2000.

The Press Law No. 81/1966 as a Turning Point of the Czechoslovakian Media System

Jakub Končelík

Summary

The present study investigates basic principles, legislative framework and control methods of the press and media as such in Czechoslovakia in the middle of the 60ties with main attention paid to issue how Communist Party of Czechoslovakia (CPCz) developed and administered the new media legislation (new complex press law No. 81/1966).

The year 1948 represented a turning point for the Czechoslovak society as well as its media. The media system established after 1948 was no longer fully democratic. Although censorship did not exist, there were a number of restrictions having a significant impact on the media. According to small press law no. 184/1950, media had to participate on developing of socialism and all journalists had to be members of CPCz controlled Union of Journalists. In 1953 censorship was established according to soviet GLAVLIT CPCz secretly created the Central Office for the Supervision of the Press (COSP), a preliminary censorship office, which cooperated closely with the Czechoslovak secret police and was a part of the Interior Ministry.

In 1966, the Czechoslovak government issued new complex press law (No. 81/1966) which legalised the institution of censorship, attempting to define its prerogative. The COSP was re-named the Central Publication Office (CPO). It became a civilian institution with public Statutes. The censorship had the right to prohibit publication of state secrets, but publishers could negotiate about materials dealing with matters of public interest. The fact that preliminary censorship had been institutionalised and hence it was not totally arbitrary, made it vulnerable. Law No. 81/1966 opened the possibility of media system reform.

In 1968 Czechoslovakia there was a significant change in relationship between the ruling authorities and media. At the beginning of 1968 media supervision was legislatively strong, but the journalists actually ignored it. The galloping events of Prague spring smashed off factual censorship and its institution (CPO). At the end of June the censorship was banned. The communist party lost almost all media supervision. The only sphere they were still able to influence was media personnel screening.